

УДК 340.12; 322.2

Онищук Ігор Ігорович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

Онищук Світлана Василівна,
кандидат наук з державного управління,
доцент, докторант НАДУ,
начальник управління державної служби
Головного управління державної служби України
в Івано-Франківській області

ЦЕРКВА – СОЦІАЛЬНО-РЕЛІГІЙНИЙ ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

З'ясовано зв'язок церкви з громадянськими інститутами суспільства у вирішенні суспільних проблем сучасності. Обґрунтовано стабілізуючу роль церкви в суспільстві як своєрідного посередника між владою і громадянином.

Ключові слова: церква, держава, громадянське суспільство, свобода совісті, демократизація, конфесійність, культура.

Постановка проблеми. Першочерговим завданням сучасного етапу розвитку громадянського суспільства треба вважати необхідність підвищення ролі його інститутів. Створення інституційної сфери громадянського суспільства диктується логікою суспільного розвитку України та обумовлене природою її соціуму, значне місце в якому належить релігії. Цей процес пов'язаний зі зміцненням принципів духовно-моральної етноконфесійної основи, єднанням суспільства та влади на базі подальшого вдосконалення демократичної системи української державності, соціальної стабільності, безпеки й добробуту громадян, подоланням наслідків сучасної глобальної соціально-економічної кризи.

Соціальну базу громадянського суспільства становлять ті громадяни, які пов'язують свою діяльність з громадськими засадами та цивільними ініціативами. Але таких соціальних інститутів у нас дуже мало. Вони ще не стали сформованою структурою, де враховувалися б головні цінності людини громадянського суспільства – свобода, незалежність, відповідальність. Саме ці якості громадянина понад усе впливають на суспільне життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий науковий вклад у розвиток державно-церковних відносин в Україні забезпечують такі науковці, як: М. Бабій, В. Бондаренко, С. Бублик, О. Бучма, В. Єленський, Є. Дулуман, М. Закович, С. Здіорук, А. Колодний, В. Пашенко, П. Панченко, М. Рибачук, С. Сьомін, Л. Филипович, П. Яроцький та ін. Також слід відзначити, що останні роки знаменуються проведенням міжнародних науково-практичних конференцій, на яких розглядалися проблеми свободи

совісті та віросповідання, державно-церковних відносин в різних країнах світу, а особливо – в Україні. Ці заходи засвідчують науковий інтерес та вагомість даної проблематики, не лише в нашій країні, а й у світі.

Постановка завдання. Метою статті є встановлення основних тенденції та суперечностей формування громадянського суспільства в Україні, обґрунтування стабілізуючої ролі церкви в суспільстві, як своєрідного посередника між владою і громадянином.

Виклад основного матеріалу дослідження. Церква, як один з провідних інститутів громадянського суспільства, має духовну християнську функцію, яка бере свій початок від апостолів та існуючого в церкві божественного права (*jure divino*), через яке вона організовує своє зовнішнє життя та комунікацію в суспільстві. Церква виступає носієм власного права, тобто норм свого внутрішнього життя в формі суспільного союзу, що існує в громадянському суспільстві поряд з іншими політичними та релігійними організаціями, з якими вона вступає у відповідні відносини. Тому в традиційних церквах є місце для безлічі різних культурних моделей і форм соціального служіння, які проявляються у зовнішній організації.

Всі ці організаційні елементи діяльності церкви в процесі своєї взаємодії об'єктивно структуровані в історії. Їх дії залежать від усвідомлення церквою своїх моральних завдань. У міру інституційного зміцнення організаційних основ церкви та богословського розвитку її доктрини з'являється все більше зв'язків церковних інституцій з соціальними проблемами. Їх взаємодія, побудована на діалозі світських і релігійних культур, визначає сучасні громадські позиції церкви та її місію у XXI столітті. Місія церкви буде полягати в освоєнні єдиного цивілізаційного простору України на основі культурного та релігійного різноманіття.

В законодавстві України відсутнє чітке визначення поняття «церква», а відповідно – й похідних від нього понять «церковна громада», «церковна установа» тощо. У сучасній релігієзнавчій та політологічній літературі помітне намагання поєднати розширене розуміння поняття «церква», як організація (тобто церква, як спосіб упорядкування віросповідної діяльності віруючих) з правовим підходом щодо витлумачення суб'єктивного права на свободу совісті. Зокрема, ряд авторів визначають свободу церкви, як «соціально-правові гарантії вільного функціонування церкви, релігійних громад та інших об'єднань віруючих» [4, с. 250].

З точки зору міжнародного права, під релігійним інститутом розуміють дію релігійного об'єднання, що сповідує свою віру в конституційних рамках своїх держав, з визнанням статусу з боку держави у відповідності зі своєю власною ієрархічною та інституційною структурою [12]. Відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», правові основи інституту церкви, як релігійного об'єднання, що володіє державним статусом, гарантовані Конституцією України, Декларацією про державний суверенітет України та нормами міжнародного права, визнаними Україною [6].

Залежно від того, наскільки встановлені державою правові норми кореспондуються з природними правами та свободами людини (у тому числі й у сфері свободи совісті) визначають міру демократичності й справедливості існуючого ладу [10, с. 531].

Такий статус передбачає, що церква, крім своїх безпосередніх функцій, в громадянському суспільстві виступає посередником між різними інститутами культури та політичною владою. У відповідності зі своїми релігійними цілями інститут церкви

здійснює свою діяльність в рамках конституційного права, згідно з яким за віруючими громадянами визнається вільний вибір релігійної конфесії і право здійснювати релігійну діяльність.

Релігійні організації мають право брати участь у суспільному житті, а також використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації [6]. У той же час, від релігійних організацій вимагається законослухняність і неухильне виконання своїх громадянських обов'язків. На цій підставі наполягали Монтеск'є, Локк, Гоббс. Наприклад, Локк вважав, що ставлення людини до Бога «виходить за межі досяжності та впливу політики й уряду, які існують тільки заради власного благополуччя в цьому світі». Таким чином, людина немов роздвоюється між особистими устремліннями своєї віри і зовнішньою, чисто формалізованою соціальною функцією церкви, як суспільного інституту.

Узгодженість цих двох начал у діяльності церкви виражена і втілена в системі релігійних інституцій, за якими спочатку особисті переконання віруючих людей як би переходять у власність церковного департаменту, очищені від бунтарських мотивів, примусово нав'язуються вже зверху. Авторитет церкви в такому випадку спирається не стільки на віру й особистий вибір людини, скільки на статус релігійності соціальних інститутів, схильних до духовної репресивності [7, с. 23].

Право не декларує, а визначає, закріплює та гарантує максимально досяжні поведінкові моделі, парадигми, правила, зразки поведінки суб'єкта права, однак не «порожні» поняття та ідеали. Ірраціональні норми, які не співвідносяться безпосередньо з певною поведінкою, техніко-юридичними засобами описати не можна. Наповнення конструкту «право на свободу совісті» будь-якими раціональними нормами, під якими розуміють норми, що відповідають конкретній поведінці, перетворює його на химеру [8, с. 63, 68].

Щоб наблизити релігійний інститут до віруючої людини, Реформація відокремила зовнішню форму церкви від духовної практики. Тим самим діяльність церкви була віднесена до соціального інституту, що передбачало, з одного боку, протидію втручання світської влади в релігійні справи, а з іншого – закріпила принцип свободи совісті у відповідності з такою концепцією релігійного світогляду, яка стала наслідком появи нового виду теології – секулярної.

Як зазначено вище, внаслідок реформації і склалося поняття конфесійності, тобто існування трьох типів церков в рамках загальної релігійної традиції: східно-православна, об'єднана єдиним віровченням і спілкуванням у таїнствах; римсько-католицька, яка представляє всесвітню церкву, підпорядковану юрисдикції Папи Римського; протестантська церква, як конгрегація віруючих у Христі, що належить до певної конфесійної традиції [9, с. 324].

З появою конфесійності в християнстві була відкрита нова сторінка релігійної практики, яка поклала початок секуляризованому християнству та утвердженню сучасного принципу відокремлення церкви від держави. Секуляризація була однією з головних сил, що сформували сучасну соціальну культуру цивільних відносин у суспільстві [5, с. 280].

Внаслідок секуляризації в християнстві почали з'являтися нові структури влади, які регулювали та контролювали соціальні процеси всередині релігійних організацій. Вирішальну роль у цих трансформаціях зіграв протестантизм. Поряд із введенням прямого членства в діяльності громад, протестантська релігія звела їх функціонування до

принципів первісного християнства, перетворивши тим самим християнство в інституційну релігію. Цей процес і привів до появи в Західній Європі публічної та приватної сфер.

Виникає питання: наскільки церковна форма сприяла зміцненню громадянського життя в соціальних структурах товариств, що виникли як на Заході, так і на Сході? Більшість дослідників схиляються до думки, що роль церкви в цьому процесі зводилася до гармонізації формальних і неформальних інститутів товариств через встановлення легітимних структур влади до утвердження «медійних кодів», головним чином, через звичаї, кодекси поведінки, найбільш продуктивних з позицій громадянського суспільства, як сфери його ідеології. Церква, як інститут, прагнула через цю систему з'єднати природу людини та соціальний світ, де функції релігійного інституту виходили б не тільки на релігійну, але й соціальну практику.

На інституційному рівні церква або релігійна громада християнського спрямування отримала можливість відображати інтереси колективного цілого. Отже, суперечки між індивідом і колективом вирішувалися не прямо через церковну практику, а через легітимацію влади, що отримала релігійну санкцію: тим більше, що в сучасному суспільстві традиційні інститути, до яких відноситься інститут церкви, не можуть контролювати особистісні орієнтації громадян. За даними ряду соціологічних досліджень, в сучасних, переважно західних суспільствах, високий пріоритет віддається автономії особистості та її самореалізації незалежно від впливу церкви [14, с. 57].

Незалежність життєвих принципів передбачає, що роль традиційної, інституційної релігії в особистому житті людини піддається процесам маргіналізації. Люди в модерному індивідуалізованому суспільстві самостійно визначають, в чому полягає їх користь, а це, в свою чергу, відбивається на диференціації способу життя. Особистість в меншій мірі керується традицією або вимогою таких традиційних інститутів, як церква та родина. Ці інститути більше не легітимізують морального вибору та вчинків особистості, а церква не може диктувати норми поведінки. Тому для сучасних західних суспільств характерні дві сфери моралі: одна з них може бути названа сферою приватної моралі, а інша – сферою цивільної моралі.

У споживацькому суспільстві, до якого все більше схиляються моделі громадянського суспільства з ліберальними принципами політичної ідеології, приватна сфера моралі вважається більш прийнятною, в порівнянні з поняттям «суспільної моралі». Остання тяжіє до права та визначається рівнем суспільної свідомості, тоді як перша – до індивідуальної сфери свідомості, яку найбільше й контролює церква.

Оскільки церква, як інститут з її вченням про гріх, не може бути рівноправною опозицією секулярній свідомості сучасних суспільств, то громадянські цінності моралі все більше атомізуються, перетворюючи приватну сферу в соціальний елемент власної культури. Церковному інституту доводиться визначати, що є цінним у цій культурі, щоб перевести її на релігійну мову та з'єднати з цивільною мораллю, тим самим утримати на одному рівні громадські та індивідуальні сфери свідомості. Це пов'язано з тим, що в сучасному світі матеріальний достаток найбільше схиляє людей до індивідуалістичного настрою, у той час як церква все більше відображає інтереси традиційних умов життя.

Зміни в сфері моралі призводять до необхідності об'єднання людей, насамперед, в якості «морального співтовариства», на яке й опирається церква. Дискусії з даної проблематики розгорнулися останнім часом між комунітаристами та лібералами. Основні суперечки точаться навколо розуміння громадянства та визначення його

суспільного сенсу. А. Селігмен відзначає нездоланну прірву, що виникла між теоретиками нормативного підходу до громадянства, які розуміють соціальний порядок, як норму громадянського суспільства, що вказує на фундаментальні проблеми сучасного світу й теоретиками раціонального вибору [1, с. 29].

Церкви Заходу зазнають, на думку дослідників, негативного впливу так званого класичного громадянського теїзму, під яким мається на увазі проникнення трансцендентного в світ особистості [1, с. 56]. При цьому великі труднощі викликає не тільки відсутність довіри до Слова Божого і омертвіла кора цивільної релігійності, але й інституційні особливості структури західних церков, форми яких більше не відповідають рівню освіти та самостійності членів релігійних громад.

Інституційні проблеми західної церкви з її тенденціями до відтворення нових зразків соціальної поведінки пов'язані з цивільними устремліннями особистості. Для України роль релігії у формуванні громадянських цінностей інституційно багато в чому залежить від традицій і статусу православної церкви. У співвідношенні доктринальної та інституційної форм церква багато в чому дотримується поглядів, що в православній церкві соціальна ідея нижча церковної за своїм змістом і світовим значенням [13, с. 50]. Хоча сучасна соціальна доктрина церкви й створила спробу усунути очевидну архаїку, проте історично сформоване «ядро» церкви все ж ставить соціальні проблеми в залежність від конфесійної традиції.

За роки незалежності України відбулася плюралізація релігійного простору. На даному етапі суспільного розвитку у ньому присутні найрізноманітніші течії і напрями – від традиційних церков (православна, греко-католицька, римсько-католицька, євангельських християн-баптистів, адвентистів сьомого дня та ін.) до неординарних неокультів (гух'ясамаджа, трансцендентальна медитація, всесвітня чиста релігія тощо).

Конфесійна функція в інституційному сенсі традиційних церков визначається її догматичною програмою, яка зводиться до виправдання історичного існування соціального світу. Церква вважає, що головна її конфесійна функція зводиться до подолання «зла» через просвітництво та освячення всього природного ладу людського життя.

Соціальні інтереси в сучасній Україні показують, що утвердження в суспільстві громадянських цінностей пов'язане з трансформацією соціальних відносин і типом релігійної культури. Церква, як інститут у цих процесах, відображає не тільки релігійну систему, але й те соціально-культурне середовище та національний спосіб життя, з яким вона пов'язана в історії. Тому цивільні відносини являли собою еквівалент певного соціального поля, де інтереси громадян взаємодіють з історичною формою релігії, як їх самоідентифікація.

Сучасні позиції церков отримують в суспільстві свій новий статус через морально-етичне опосередкування з іншими інститутами суспільства. Зараз вже стає очевидним, що релігія містить чималий потенціал протистояння, духовної деградації, яка торкнулася практично всіх інститутів сучасного суспільства; здатна протидіяти тим ліберальним силам, які, переважно через телебачення, ведуть пропаганду споживацтва й бездуховності. Ця сторона ліберальної ідеології перешкоджає самовизначенню релігійної свідомості, сприяє зростанню в середовищі віруючих націоналістичної агресивності та ксенофобії, що веде до закритого суспільства й несумісне з природою громадянського суспільства. У аналізі релігійного інституту важливо виділити його зв'язок з цивільною мораллю так, як вона представлена у сучасних соціологічних і філософських дослідженнях.

Нормативний статус церкви відображає ступінь релігійної емансипації, як норми толерантної свідомості. Церква покликана формувати в суспільстві суспільну свідомість, як, наприклад, найважливіші соціальні інститути сім'ї та освіти покликані в кожному поколінні підтверджувати та зміцнювати соціально-ціннісні та моральні орієнтири соціуму [2, с. 136]. А вони впливають із соціокультурного підходу до процесів виховання, згідно з якими цивільні й етичні позиції особистості тотожні.

У цьому питанні релігійне розуміння людини, як божественної даності, і світське, як продукту соціального й природного середовища, збігаються. При цьому суспільна свідомість трактується, як індивідуально вироблена позиція щодо основних прав людини. Громадянин у моральному плані виступає з позиції права суб'єктивності – особистісного суверенітету, свободи совісті тощо. Адже моральність, на відміну від моралі, не може бути груповою, корпоративною. Вона відображає індивідуальні риси конкретної людини та рівень її свідомості, як громадянина. Тим самим моральність визначає соціальну спрямованість його особистості та її духовну природу. Однак, духовність має два виміри: релігійний і світський.

З релігійної точки зору духовність – це втілення в життєдіяльності особистості морального закону, даного Богом. Світська ж традиція розглядає духовність, як продукт суспільно-історичної практики. Духовність – це синтез всіх якостей людини. Вона універсальна й цілісна, тісно пов'язана з мистецтвом, мораллю, аксіологічними засадами тощо.

Як же церква впливає на становлення суспільної свідомості? Основоположні її принципи відзначені двома типами легітимації: заснованих на традиціях і звичаях історичного етносу та на раціонально-правовій формі взаємовідносин з державою. Державні організації суспільства пов'язані з релігією через ці легітимні форми. Вони й визначають сутність цивільних відносин, які повинні відрізнитися своєю толерантністю та сприяти єдності як релігійної, так і суспільної свідомості в соціальній практиці.

Церква прагне використовувати національні форми духовності у всіх сферах своєї діяльності, включаючи систему релігійної освіти і просвіти. Сюди відносять не лише просвітницьку діяльність церкви, як інституту громадянського суспільства, але й взаємодію з сім'єю та школою. У цьому процесі релігійний інститут найбільше інтегрований в різні структури громадянського суспільства в силу того, що освіта визначає процес становлення людини.

Крім національного законодавства, що регулює освітні процеси в Україні, діяльність релігійного інституту визначена й міжнародним правом. Воно зводиться до права дитини на отримання релігійного виховання відповідно до традицій сім'ї (ст. 18, 19, 26 Загальної декларації прав людини; ст. 5 Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14 грудня 1960 р.; ст. 12, 13, 14 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р.). Згідно зі ст. 16.6 Підсумкового документа Віденської зустрічі, держава повинна «поважати право кожного давати й отримувати релігійну освіту мовою за своїм вибором або індивідуально, або спільно з іншими» [11]. Більшість дослідників схиляються до думки, що конфліктів між різними конфесіями можна уникнути, якщо залишити опіку релігійною освітою сім'ям та церкві без жодного втручання з боку держави [12, с. 167-168].

Система освіти є найважливішим компонентом громадянського суспільства, в якому релігійний інститут самовизначається як функціонально, так і структурно на рівні державно-церковних відносин. Церква тут виступає як важливий суспільний інститут,

який бере участь у формуванні єдиного цивільно-духовного простору. Церква особливо наполягає, щоб в освітньому процесі кожному громадянину була надана можливість самовизначення в контексті національної культури, де освіта забезпечує не тільки духовний розвиток особистості, але також економічну й соціальну стабільність, сприяє розвитку інститутів громадянського суспільства, професійній адаптації громадян в умовах існування різних етносів.

Держава, церква та громадянське суспільство в галузі освіти мають багато спільних точок дотику, головна з яких – духовно-моральне виховання молоді. Церква, зацікавлена у формуванні такої системи освіти в громадянському суспільстві, яка буде професійною та зорієнтованою на державу, що здійснює свою діяльність в єдиному соціальному середовищі та відповідних їй цивільних формах суспільного життя.

Виходячи з цих позицій, церква обмежує свої інституційні інтереси, які полягають у створенні паралельної системи освіти, підсилити тим самим діяльний початок християнства в суспільному житті на основі суспільного служіння. Тому особливо важливо зрозуміти, які ініціативи церкви в сфері освіти отримують схвалення суспільства та влади. Вони багато в чому розкривають сенс її участі у формуванні громадянського суспільства.

Діяльність релігійних громад можна розцінювати, як паростки громадянського суспільства. Цю точку зору підтверджують іноземні дослідження цивільних процесів в Україні. Церква на сучасному рівні намагається використати цей суспільний ідеал або, вірніше, відродити його, спираючись на релігійну свідомість, яка сприймає християнську доктрину в цьому ракурсі, як щось завершене і абсолютно непорушне.

Пов'язуючи народну освіту з актом Хрещення Київської Русі, вважається, що «віра українського народу ніколи не була тільки догматичною, а ставала важливим фактором громадського стану, до якого людина могла прийти тільки через освіту». Якщо всі ці історико-філософські ремінісценції пов'яжемо з сучасною позицією церкви щодо освіти, то вона нічим суттєво не відрізнятиметься від його історичного аспекту.

Апелюючи до традицій, церква тим самим «заповнює» свідомість сучасного віруючого, постійно відроджується домінантою історичної свідомості України, яка, на відміну від міфології, носить безперервний характер. Соціологи показують, що традиція консервує свій феномен в освіті, створюючи через неї спадкоємність поколінь. Один з найбільших антропологів другої половини ХХ століття А. Леруа Гуран вважав, що народ є самим собою завдяки своїм традиціям. Це той фонд, який дозволяє наступним поколінням відповісти на виклики часу.

А. Флоренський наполягає на розумінні природи комунікацій, яка завжди пов'язана з особистістю та її відкритістю до іншого, а значить – і виявлення іншого в собі як «індивідуальної єдності». У цьому процесі долається однобічність мислення людини, тобто мислення в «рамках своєї культури». Подолати цю однобічність можна тільки з урахуванням широкого кола проблем, пов'язаних насамперед із громадянським становищем людини в суспільстві. У цьому випадку церква повинна усвідомити себе з того боку, що в процесі комунікації вона виконує функцію зв'язку віруючого з суспільством через тип даної культури та її мовну форму. Причому, будь-які зміни релігійної практики сполучені з законами мови, які, за словами Тертуліана, пов'язані з розумінням, що «у кожного народу своя мова, але матеріал мови загальний».

Яскравим прикладом соціального служіння є Українська Греко-Католицька Церква, яка здійснює різноманітні соціальні проекти. На даному етапі існують такі напрямки

реалізації соціальних програм: «проблеми міграції», «допомога ув'язненим», «допомога узалежненим», «допомога сім'ям та дітям», «допомога особам з функціональними обмеженнями», «охорона здоров'я» та ін.

Соціологічні дослідження вказують на певні очікування громадян щодо соціальної ролі церкви в Україні. Так, згідно з результатами соціопитування, проведеного Українським центром економічних і політичних досліджень (УЦЕПД) імені Олександра Разумкова, більшість людей вважають соціальне служіння церкви хоч і її добровільною справою, проте необхідною складовою її головної (духовної) функції. 20% опитаних вважає, що соціальне служіння є обов'язком церкви. Існує високий ступінь довіри до церкви саме у соціальній сфері. Якщо готовність фінансово підтримати державні притулки для дітей висловили 44,8%, а приватні 25,5%, то підтримати притулки, створені церквою – 37,8% опитаних. При цьому є певні регіональні особливості: населення західного регіону, крім найбільшої наближеності власних життєвих позицій до релігійних приписів, демонструє вищий, порівняно з жителями інших регіонів, ступінь довіри до Церкви. Про це свідчить та обставина, що більшість опитаних жителів західних областей (53,6%) висловили готовність робити пожертви на притулки для дітей-сиріт, створені саме церквою, тоді як респонденти з центральних регіонів (64,8%) віддали перевагу здебільшого державним будинкам дитини [3].

Висновки. Таким чином, громадянське суспільство та держава взаємно детерміновані суспільними формами розвитку країни. Їх інтенції в значній мірі залежать від держави. Втручання держави в змістовну сторону суспільного життя повинно мати розумні межі та регулюватися владою. Але для цього влада (особливо її бюрократичний апарат), мають бути підконтрольні громадянському суспільству.

Головною метою громадянського суспільства є досягнення свободи особистості. Свобода проявляє себе в громадянській активності (насамперед у соціокультурній сфері, куди й відноситься релігія). У такому контексті релігія розглядається, як засіб людської самореалізації, що здатний впливати на історичний процес і на саму людину. Громадянська активність забезпечує не тільки цілісність суспільства та нації, але й постійне їх відтворення та збагачення. Орієнтація на самореалізацію людини сприяє появі різноманітності можливостей. Адже громадяни пов'язані своєю залежністю від різних світоглядних типів, включаючи й релігійні, які не завжди адекватні соціальній практиці людини.

Особливість громадянського суспільства полягає в тому, що його інститути не можуть обмежувати способу життя його учасників, тобто громадян. Вони є свідомими та відповідальними за себе особами. Оскільки громадянське суспільство допускає свободу способу життя найрізноманітніших типів особистості, то тим самим легітимізує основний принцип політичної справедливості – принцип рівного права на свободу.

Список використаних джерел

1. Велькер М. Християнство и плюрализм / Пер. с нем. Д. Бумажнова, А. Петровой. – М. : Республика, 2001. – 207 с.
2. Винник В. А., Пономарчук В. А. Гражданское общество : ценностные ориентации и нравственный выбор / В. А. Винник, В. А. Пономарчук // Философские исследования. – 2003. – №2. – С. 121-142.
3. В УГКЦ створили окремий інформаційний ресурс, який розповідатиме про соціальне служіння Церкви // Департамент інформації УГКЦ. [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=4255&tx_ttnews\[backPid\]=2&cHash=e70a9ad381](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=4255&tx_ttnews[backPid]=2&cHash=e70a9ad381)

4. Гараджа В. И. Социология религии. Учеб. пособие для студентов и аспирантов гуманитарных специальностей / В. И. Гараджа. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 348 с.

5. Докаш В. І., Лешан В. Ю. Загальне релігієзнавство: Навч. посіб. / В. І. Докаш, В. Ю. Лешан. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2005. – 376 с.

6. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» № 987-ХІІ від 23 квітня 1991 р. // Офіційний сайт ВР України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&user=o600>.

7. Митрохин Л. Н. Философия религии: новые перспективы / Л. Н. Митрохин // Вопросы философии. – 2003. – №8. – С. 18-36.

8. Нечаев А. Б. Религия и нравственность в секулярном мире: Материалы научной конференции, 28-30 ноября 2001 г. – СПб., 2001. – С. 63-68.

9. Новая философская энциклопедия. В 4 томах. – М.: Мысль, 2010. – Т. 1. – 744 с.

10. Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К., 2004. – 736 с.

11. Принцип 16.4. Итогового документа Венской встречи 1986 г. [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/osce/basics/Rvienna86.html>.

12. Права человека и религия [Текст] : хрестоматия / сост. В. Новик ; ред.: О. Бай, Л. Пичхадзе. – Москва: Библиейско-богословский институт Св. апостола Андрея, 2001. – 498 с.

13. Тихомиров Л. А. Личность, общество и Церковь / Л. А. Тихомиров. – Минск: Белорусская Православная Церковь (Белорусский Экзархат Московского Патриархата), 2010. – 479 с.

14. Хэлман Л. Многонациональное исследование морали современного общества / Л. Хэлман // Международный журнал социальных наук. – 1996. – № 2. – С. 57-78.

Онищук И. И., Онищук С. В. Церковь – социально-религиозный институт гражданского общества

Вьяснено связь церкви с гражданскими институтами общества в решении общественных проблем современности. Обосновано стабилизирующую роль церкви в обществе как своеобразного посредника между властью и гражданином.

Ключевые слова: церковь, государство, гражданское общество, свобода совести, демократизация, конфессиональность, культура.

Onischuk I. I., Onischuk S. V. Church – social and religious institute of the civil society

Considered relation between church and the civil society institutions in addressing social challenges. Grounded stabilizing role of the church in society as a kind of mediator between the government and the citizen.

Key words: church, state, civil society, freedom of worship, democracy, confession, culture.

